

Галина Шевцова.
Црвени макови за кнегињу.
Нови Сад: Књижевна реч, 2019, 566.

Последњих тридесетак година веома се појачала научна активност српских и руских историчара који се баве историјом српско-руских односа у 20. веку. У нашем, 21. веку велик допринос тим истраживањима дала је сарадња српских научних установа и београдских архива са сродним институцијама у Русији. Нарочито сарадња Института за новију историју Србије и Центра за руске и источно-словенске студије „Мирослав Јовановић“ у Београду са Институтом за славистичке студије при Руској академији наука. Ове установе сваке године организују научне конференције, објављују тематске зборнике и у својим истраживањима осветљавају раније запостављене теме из руско-српских и југословенско-совјетских односа, неоптерећене идеолошким или дневно-политичким предзнацима. Историчаре који делују при наведеним установама неки интелектуалци именују представницима „нове историографске школе“.

Поменимо неколико имена са српске (Мирослав Јовановић, Миле Бјелајац, Татјана Суботин, Горан Милорадовић, Алексеј Тимофејев, Милана Живановић) и руске стране (Андреј Шемјакин, Јарослав Вишњаков, Михаил Белов, Константин Никифоров, Александар Силкин). Захваљујући њима и поменутим установама објављени су зборници: антологија *Срби о Русији и Русима: Од Јелисавете Петровне до Владимира Путина*; монографија *Руско-српске везе, од 12. до 21. века; Утицај СССР-а и руске емиграције на догађаје у Југославији 1941–1945. године*; зборник *Србија и руска револуција 1917*; двотомни зборник на руском *Руси о Србији и Србима*; зборник *Човек на Балкану очима Руса*; четворотомни зборник архивских докумената и фрагмената путописа и мемоара *Москва – Србија, Београд – Русија*.

Овој групи историчара можемо придружити и Галину Игоревну Шевцову, научног сарадника Института за општу историју Руске академије наука, тим пре што је са неким од поменутих истраживача сарађивала. Руска и српска историографија већ су обогаћене истраживањима и зборницима грађе које су саставили Јарослав Вишњаков, Алексеј Тимофејев и Горан Милорадовић о руско-српским односима за време Првог светског рата.¹ Галина Шевцова обратила је пажњу на запостављену тему – хуманитарну и санитетско-медицинску помоћ Русије Србији током балканских ратова и

---

1 Я. В. Вишняков, А. Ю. Тимофеев, Г. Милорадович, *На дальних рубежах. Россия и Сербия в годы Первой мировой войны. 1914–1917*, (Москва: МГИМО-Университет, 2018); А. Тимофејев, М. Пиљак, *Руска револуција 1917. у очима Краљевине Србије*, (Београд–Вишеград, 2017); *Руска војна помоћ Србији за време Првог светског рата*, прир. А. Тимофејев, Д. Кремић, (Београд, 2014); *Армия без госу-дарства. От сербского к югославянскому добровольческому корпусу в России во время Первой мировой войны*. Сборник документов, сост. А. Тимофеев, Я. Вишняков, Г. Милорадович, (Москва, 2014).

Првог светског рата. Наиме, до недавно је у Европи и Југославији постојала бројно и широко представљена само литература о хуманитарној помоћи и делатности лекара и установа европских савезника Србије и књиге о раду поједининаца: Енглескиња, Шкотланђанки, Швајцараца.

Галина Шевцова је дуго истраживала руске архиве и помно описала обим руске помоћи Србији. Њене књиге *Руски хуманитарни поход на Балкан 1912–1913.* и *Русија и Србија: Прилог историји руско-српских односа у годинама Првог светског рата – хуманитарни аспект*, објављене на руском и српском језику, 2010–2012. године, допринеле су да се уравнотежи знање о иностраној помоћи Србији. Испоставило се да је са руске стране обим медицинско-санитетске помоћи био далеко већи и значајнији од осталих земаља. С друге стране, њене две монографије оповргавају два уврежена мита у Совјетском Савезу: да су током ратова 1912–1918. помоћ балканским Словенима указивали владајући кругови Руске империје – и то још на рачун сопственог народа, и други тамо и тада распрострањени мит – да су тзв. прогресивни слојеви друштва били принуђени да се око тога супротстављају царској влади. Обе монографије Шевцове имале су одјек у данашњој Србији. Захваљујући обелодањеним чињеницама, Српско лекарско друштво је на више локација у земљи поставило меморијалне табле, које обнављају сећање на руске пољске болнице на фронту и на самопрегорни рад руских хуманитарних друштава и појединца, лекара и медицинских сестара.

Нова књига Галине Шевцове *Црвени макови за кнегињу*, из 2017, преведена је на српски и ове године објављена код новосадског издавача „Књижевна реч“. Иако припада жанру историјске биографије, она наставља тему ове историчарке – хуманитарну помоћ Србији у ратовима с почетка ХХ века. Овог пута је у визури једна историјска личност и њена животна епопеја – кнегиња Јелена Петровна Карађорђевић-Романова, кћи краља Петра I и супруга кнеза царске крви Јована Константиновича Романова, директног потомка руског цара Николаја I.

Најстарија ћерка тада још српског кнеза Петра Карађорђевића, који је са породицом живео у изгнанству, Јелена је рођена 1884. у градићу Ријека Црнојевића, у кнежевини Црној Гори. Преминула је 1962. у Ници, на Азурној обали Француске, 44 године након свирепог убиства свога супруга 1918, по одлуци совјетских власти. Детаљно је истражен и описан претежно руски период живота и рада кнегиње, али је уједно књига широка фреска епохе до 1918, која чак укључује и епизоде српско-совјетских односа, 1917. и 1918. године. Осим личног живота и окружења велике кнегиње, ауторка је две опширне главе посветила и њеном добротворном, хуманитарном раду.

Галина Шевцова је годинама истраживала фондове неколико архива у Русији, дипломатску и породичну преписку, мемоаре и прелиставала дневну штампу. Од великог значаја је њен труд да, рецимо, кључне догађаје, смену династија у Србији 1903. и 1904. године, осветли из написа руских дневних новина и извештаја руских посланика у Београду.

После доласка династије Карађорђевића на власт у Србији, кнежеви Ђорђе и Александар и кнегиња Јелена прекидају започето школовање у

Русији и већ од 1903. она се у Београду придружује добротворним акцијама, даје прилоге за старачке домове, сиротишта, за женску вишу школу. Током руско-јапанског рата, под њеним покровитељством је марта 1904. основан Београдски дамски комитет за прикупљање прилога у корист руских рањеника. Године 1906. Јелени је додељено одликовање Руског Црвеног крста.

Други интересантан период коме се у књизи посвећује пажња јесте атмосфера у Београду после анексије Босне и Херцеговине 1908, као и време пред балканске ратове. Обилато се цитира руска дневна штампа и реакције руске јавности.

Ауторка талентовано излаже и компоује сведочења и околности, закулисне игре рођака око веридбе кнегиње Јелене Карађорђевић и кнеза Јована Константиновича, описује скромну веридбу у Београду и помпезни церемонијал њиховог венчања у царском дворцу Петерхоф крај Петрограда, августа 1911.

Шевцова пише: „Били су то срећни тренуци у животу принцезе Јелене: не само да је пронашла своју љубав, већ је учинила највише што ћерка владајућег монарха може да учини за своју земљу – ородила је своју династију с изузетно моћном европском династијом с којом су биле повезане све наде њеног народа“.²

Као члан царске породице Романов, Српкиња је морала преузети на себе друштвене обавезе. Постала је омиљена, у свом окружењу није имала недобронамерне. С мужем је живела у хармоничном браку, у дворцу у Павловску и у петроградском Мраморном дворцу. Били су скромних примања. Кнегиња Јелена се прихватила старатељства над једним дечјим домом, основаним још 1844. у знак сећања на прерано преминулу кћи цара Николаја I. Штићенице дома су обучаване разним вештинама и припремане за самосталан живот. Кнегиња је примала молбе од Срба и помагала својим сународницима, првенствено је обезбеђивала њихово школовање у Русији. Плаћала је лечење службеника и становника градића Павловска. Истовремено, у Београду су основане јаслице под њеним именом и она им је била покровитељ, као и покровитељ Дамског комитета у Београду.

Њен таленат човекољубља и организаторске способности испољили су се за време балканских ратова. Међу руским медицинским установама које су дошле као помоћ Србији налазила се и војна болница кнегиње Јелене Петровне. Могла је да прими до сто рањеника. Основана је почетком октобра 1912. године. Чинили су је главни лекар, један лекар-специјалиста из Московске клинике, још један лекар, студент пете године Војно-медицинске академије и више болничарки, тзв. милосрдних сестара. Кнегиња је и сама стигла у Београд и издејствовала да се болница докомплетира постељином, рубљем и болничарима. У одећи за руске медицинске сестре сама је помагала при операцијама и превижала рањенике. Обилазила је и друге војне болнице на новоприпојеним, ослобођеним територијама. Њена

2   Галина Шевцова, *Црвени макови за кнегињу*, (Нови Сад: Књижевна реч, 2019), 146.

болница била је лоцирана у Врању. Заједно са својим оцем, краљем Петром I, у Скопљу и околини посећивала је одреде српске војске и рањенике, увек у униформи руске болничарке, што је изазивало посебно одушевљење међу редовима, јер су у њој видели симбол неразрушивог савеза Русије и Србије. Њена болница деловала је и током Другог балканског рата.

Историчарка Шевцова у књизи дочарава ужасне дане који су тада задесили Србију. Према њеном раду, током Другог балканског рата у Београду, који је бројао 70.000 становника, било је смештено 20.000 рањеника у организованих 29 болница. Цела земља је изгледала као огромна војна болница. У пунктовима у којима су били смештени бугарски ратни заробљеници, по неким подацима било их је 28.000, понегде се појавила колера. Бугарска војна команда је одбила да преузме своје болесне и рањене војнике, приморавајући српску владу да им пружа помоћ на својој територији. У 24. резервној болници у Београду радио је руски санитетски одред кнегиње Јелене Петровне. И тамо је харала епидемија тифуса и колере. Кнегиња је материјално помогла изградњу београдског Дечјег дома за ратну сирочад.

Крајем 1912. она се вратила у Русију и учествовала у добротворним базарима за рањене Србе и Грке. Седмог јануара 1914. родила је сина, кнеза Всеволода. По избијању Првог светског рата Јелена Петровна је већ 20. августа 1914. обновила свој хуманитарни рад, овог пута везан за слање пољске болнице на северозападни фронт где је деловала Прва руска армија. У мају 1915. била је награђена руском Георгијевском медаљом IV реда. Јула 1915. родила је друго дете, кнегињицу Јекатерину.

Године 1916. Српски комитет у Петрограду је под покровитељством кнегиње интензивно прикупљао прилоге у фонд „Петроград – Србији“, као помоћ болесним и рањеним српским борцима и бројним српским породицама избеглица које су се задесиле у Русији. Кнегиња је била покровитељ војне болнице Мермерног дворца, стациониране у Источној Пруској. Болница је збринула више од 2.500 бораца-рањеника, извршила 650 операција, обавила преко 5.000 превејања, издала око 8.000 топлих obroка. Од септембра до децембра деловала је у зони Варшаве и тврђаве Ивангород, а касније је била пребачена на југозападни фронт, у Волинску губернију. Јелена Петровна ју је последњи пут посетила крајем јануара 1917. године. Деловала је до 1. априла, када је већ владало расуло у редовима исцрпљених руских и непријатељских армија.

Током Великог рата кнегиња је у свом Мермерном дворцу у Петрограду основала Магацин топлих ствари и намирница, намењених фронту. У њему су постојала два одељења – руско и српско. Дванаест девојака и жена припремало је санитетски материјал и поклон-пакете. Пошиљке су у Србију упућиване на име регента Александра. Прилоге су слали Руси и из провинције.

Шевцова цитира једно од многих писама које је кнегиња примила: „Саосећајући са патњом истоверног и братског српског народа шаљем 5-процентну облигацију унутрашњег зајма из 1915. године с купонима за 1. септембар 1916. године и молим да се ова облигација од 100 рубаља упо-

треби за помоћ сиромашним Србима. Србија је заједно са Христом данас на крсту, али као што је Христос кроз патњу и крст ушао у Своју славу и васкрсао, надам се да ће тако и братска Србија кроз крст тешких страдања ући у своју славу и васкрснути за нови, бољи живот, за шта ја, грешни служитељ Божији, молим милосрдног Саздатеља, Протојереј Старочеркаског женског манастира, Григорјев“.³

Само током јануара и фебруара 1915. за Србију је у новцу и ствари-ма за фронт било прикупљено 12 милиона рубаља. Помоћ је указивана и српским породицама које су под терором окупатора избегле у Русију, као и српским ратним заробљеницима. Маја 1916. Јелена Петровна је заробљеним Србима у Аустроугарској послала 750 поклона у намирницама. У сваком пакету налазило се: три фунте шећера, пола фунте кафе, једна кобасица и двопек. Кнегиња се није ограничила на рад у својим хуманитарним установама. Била је почасни председник низа друштвених организација Петрограда и провинције које су указивале помоћ српском становништву страдалом у рату. Непосредно је учествовала у раду Комитета за помоћ Петрограда Србији при Петроградској градској управи. Преко тог комитета испоручивана је хидроскопска вата, укупној количини око 50 вагона. Роба је у Србију стизала из руске луке Рени на Дунаву. То је било опасно, јер се тим бродовима истовремено допремало руско оружје Србији. Дуж румунске обале су биле постављене немачке мине. Сетимо се да је прва победа савезника у Првом светском рату, Церска битка, извојевана захваљујући на време пристиглим пушкама из Русије. Дана 20. децембра 1916. у Москви је основано Попечитељство Св. Саве на Српском православном подворју. Попровитељ је и ту била кнегиња Јелена Петровна. Циљ Попечитељства је био пружање хуманитарне помоћи руским породицама пострадалим у рату.

Крајем јануара 1917. кнегиња је, по налогу свог оца, краља Петра, отпутовала на југ Русије, на смотру Српског добровољачког корпуса. Корпус су чинили војници и официри аустроугарских војски заробљени или пребегли на територију Русије, али и кадар који је стигао са Крфа, преваливши морски пут око целе Европе до руске северне луке Мурманск. У Одеси је кнегиња обишла и бодрила око 3.000 српских војника-рањеника. Посетила је српске избеглице у Јелисаветграду, Вознесенску и Одеси. По повратку у Петроград поднела је исцрпни извештај цару и царици. Од пролећа 1918. судбина брачног пара Јелене и Јована била је непосредно везана за сурове одлуке бољшевика да се истребе сви чланови династије Романов до којих је могла допрети њихова рука. Први корак у том правцу била је 25. марта 1918. објављена одлука Совјета комуне Петрограда о прогонству свих кнежева Романов. Јелена је следила свог мужа на путу у Сибир. Она и њихово двоје деце, Всеволод и Катарина, стицајем околности избегли су стрељање, али је кнегиња у више наврата била у затвору, а у притворској ћелији Кремља третирана је као талац, јер су представници совјетске власти сматрали Србију једним од саучесника интерверције европских земаља против земље Совјета.

3 Шевцова, *Црвени макови*, 400.

За ово своје исцрпно истраживање живота и хуманитарног рада кнегиње Јелене Карађорђевић-Романов историчар Галина Игоревна Шевцова свакако заслужује нову захвалност српске јавности, јер је многе појединости везане за ратне године у Србији успела пронаћи, објавити и постарати се да буду доступне и на српском језику. Истина, за то дугујемо захвалност и њеним бројним пријатељима и помагачима у Србији који су се ослонили на препоруку руских критичара. Руско издање књиге је 2018. године постало лауреат московског IX међународног књижевног форума.

Алексеј АРСЕЊЕВ

Marijana Mraović. *Od surove stvarnosti do alternativne realnosti. Propaganda vlade Milana Nedića 1941–1944. godine.* Beograd: Medija centar Odbrana, 2019.

Пропаганда је један од кључних феномена модерног друштва. Што је друштво постајало модерније – од раног новог века надаље – пропаганда је постајала значајнија а спектар области друштвеног живота у којима је примењивана се све више ширио. Политичка пропаганда је уз верску била најстарија грана пропаганде. И баш као што је, како рече Клаузевиц, рат наставак политике другим средствима, ратна пропаганда је наставак политичке, истим али далеко радикалнијим средствима. Ово посебно важи за ратове у XX веку: савремено ратовање напреже снаге друштва до крајности, а то се огледа и у пропаганди која постаје још бучнија, једностраннија и агресивнија него у доба мира. Као никад пре или после, ратна пропаганда је достигла свој врхунац током највећег сукоба у историји човечанства, Другог светског рата. Због тога не чуди што о тој теми постоји прилична литература широм света. Рат на територији Југославије је био посебно бруталан и много сложенији него у већини европских земаља, јер су ратна збивања на овом тлу представљала преламање многих интереса домаћих и страних актера. Она су нашла свој одраз и у пропаганди зараћених страна на тој територији – била је подједнако искључива као идеологије чије популаризоване верзије је представљала и као максималистички циљеви зараћених страна на терену. Ниједну од њих није могуће потпуно разумети ако се не осветли и пропаганда којом су се користили ради постизања својих циљева.

Због тога не чуди да је о тој теми код нас писало више аутора. Њихови радови су, међутим, по правилу били посећени само појединим странама овог проблема. Ако су га и сагледавали у целини, било је то на доста уопштеном нивоу. Књига Маријане Мраовић зато представља један од првих заокружених покушаја да се пропаганди једне зараћене стране приступи дубински, аналитички и непристрасно.